

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.9.01

DOI <https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i2.1030>*І. В. Новосад**orcid.org/0000-0003-1202-028X**доцент кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права
Волинського національного університету імені Лесі Українки***ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАНЬ УНІФІКАЦІЇ
МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

Актуальність проблеми дослідження. Значимість та проблематика посилення ролі міжнародного права зумовлена активним становленням, розвитком і реалізацією його в межах процесів глобалізації. Завдяки міжнародному праву регулюється взаємодія правових систем, і головним чином відокремлюється сфера їх дії. При цьому воно фактично визначається, що є дозволим в державі, а що забороненим, крім того, встановлюються межі допустимості її права. Важлива роль міжнародного права полягає в забезпеченні відповідності правових систем держав загальновизнаним та загальноприйнятим стандартам. Завдяки глобалізації відбувається трансформація сучасної міжнародної системи. Дві ключові події виникли внаслідок закону суверенної держави. По-перше, спеціалізовані режими міжнародного публічного права розповсюджувались на сфери, що були раніше монополізовані державою, зокрема такі, як права людини, екологічне право та торгівля. По-друге, норми права, які приймають міжурядові організації та транснаціональні корпорації, набувають більшої значимості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема дослідження питань тенденцій сучасного розуміння права в умовах глобалізації, а також змін у приватному праві під впливом глобалізаційних процесів, досліджували такі науковці, як: С. А. Авак'ян, П. П. Баранов, Б. Н. Бессонов, А. Н. Биков, А. М. Величко, Ю. М. Горський, М. Г. Делягін, А. А. Коваленко, Ю. И. Котенко, В. Н. Кудрявцев, Г. В. Мальцев, С. А. Маркова-Мурашова, А. А. Мигولات'єв, А. Н. Нікітін, Т. Н. Никифоров, П. Ф. Пашкевич, Л. М. Романова, В. Н. Синюков, С. А. Щетінін, В. В. Янков та інші.

Мета дослідження – проаналізувати теоретичні засади дослідження питань уніфікації міжнародного приватного права в умовах глобалізації

Об'єкт дослідження – міжнародне приватне право

Предмет дослідження – уніфікація міжнародного приватного права в умовах глобалізації

Виклад основного матеріалу. Юридична карта сучасного світу представлена різноманітним правових систем, що при схожості їх характерних рис типологізуються у правові сім'ї, які є відображенням загального, особливого та унікального у правовій дійсності різних країн світу. Сучасний правовий розвиток відбувається в умовах глобалізації, що багато сфер суспільного життя. Глобалізація сучасного світового співтовариства у правовій сфері сприяє формуванню єдиного правового простору, що певним чином «стирає кордони» між національними правовими системами як однієї правової сім'ї, так навіть і різних, перш за все, завдяки розвитку міжнародного права, функціонуванню міжнародних організацій і міждержавних об'єднань.

Серед тенденцій розвитку правових систем в умовах глобалізації глобального та регіонального рівнів слід виокремити перш за все тенденцію універсалізації та уніфікації права. Передумовою зближення правового регулювання слід вважати широку інтернаціоналізацію у найрізноманітніших сферах життєдіяльності людей [1]. В основі виникнення і посилення цієї, рівно як і інших подібних їй тенденцій, на думку М. М. Марченка, знаходиться об'єктивний процес інтеграції світової економіки, фінансів, засобів зв'язку, засобів масової інформації та інших засобів і сфер життя суспільства, що не могло не відбитись як на еволюції права в цілому, так і на тенденціях його подальшого розвитку.

Однак, незважаючи на те, що універсалізація й уніфікація права простежуються практично на всіх історичних етапах еволюційного розвитку державно-правової матерії, в умовах глобалізації вони проявляються найбільш яскраво і мають скоріше не еволюційний, а вибуховий, революційний характер. Унаслідок цього сам процес глобалізації не випадково характеризується іноді як «макромасштабний, багатоплановий», хоча і «внутрішньо суперечливий процес нарощування загального в елементах світових економічної, соціальної та правової системи» [9].

Глобалізаційні процеси в різних національних правових системах відбуваються по-різному, але

єдиним для них є той факт, що зазначені процеси насамперед здійснюють безпосередній вплив на структуру і зміст джерел права, які є визначальними критеріями дослідження будь-якої правової системи та її місця на правовій карті світу. Джерела права є важливою характеристикою правової системи, а тому питання, пов'язані із їх дослідженням, посідали й посідають одне із провідних місць як у закордонній, так і у вітчизняній науці [3].

Традиційно теоретично розвивалися і практично вирішувалися проблеми державно-правової універсалізації з точки зору двох протилежних, багато в чому антагоністичних, типів правового розуміння – юснатуралізму (природно-правовий підхід) і позитивізму (легізму). У сучасних міжнародних і вітчизняних правових актах зовнішній, прагматичний компроміс цих двох принципово різних підходів виражається у вигляді вимоги, щоб норми позитивного права відповідали загальноновизнаним природним і невід'ємним правам і свободам людини [4, с. 102].

У якості нового концептуального підходу, що зберігає когнітивно-ціннісні аспекти цих двох видів правового розуміння і, в той же час, долає їх істотні недоліки, антагонізм і однобічність, може бути використана лібертарно-правова загальна теорія права і держави, що дає можливість більш адекватно і послідовно інтерпретувати зміст, форми і перспективи процесів правової універсалізації / уніфікації, значення, напрямки і особливості цих процесів в умовах сучасної загальної соціальної глобалізації [8]. Під універсалізацією розуміють також прийняття державами загальних правових норм, що регулюють конкретні аспекти міжнародних комерційних операцій. Правова універсалізація означає гармонізацію та обов'язкове введення в дію ідентичних правових норм у двох або більше державах. Таким чином, це можливо тільки на міждержавному рівні.

Термін «уніфікація права» доречний для позначення такої міжнародно-правової уніфікації при якій:

- укладення міжнародного договору про універсалізацію не встановлює однакові правові поняття в національному законодавстві держав-учасниць, а лише встановлює відповідність у регулюванні питань, окреслених договором;
- використання державами текстів законів або актів рекомендаційного характеру призводить до певної міри зближення національних законодавств.

Міжнародна уніфікація законодавства є найбільш ефективним цілеспрямованим засобом міжнародно-правового впливу на законодавство держав, що пов'язано передусім з політико-правовою метою уніфікації, і це надає можливість характеризувати її в якості особливого, відмінного від

інших, засобу такого впливу. Розгляд міжнародно-правової уніфікації законодавства під зазначеним кутом зору надає можливість побачити такі відмінності, виокремити їх, з'ясувати їх правову природу та надати юридичну характеристику. Міжнародній уніфікації законодавства передують уніфікація міжнародного права в тих галузях і інститутах, де воно проникає у сферу регулювання внутрішнього права.

Міжнародна уніфікація законодавства завжди має на меті забезпечення пріоритетів міжнародно-правового регулювання: саме в такій ієрархії цінностей слід її розглядати. Зважаючи на мету міжнародної уніфікації законодавства, можна говорити про правові особливості міжнародно-правових інструментів, спрямованих на таку уніфікацію. Ними можуть бути не лише міжнародні договори, але й акти «м'якого» міжнародного права. У вузькому сегменті правовідносин міжнародна уніфікація можлива на основі звичаєвого права [5, с. 197].

Сучасні дослідники уніфікаційних процесів у міжнародному праві, зокрема Л. Містеліс, зазначають, що остання чверть минулого століття була позначена «вступом процесу гармонізації правових режимів у нову фазу», де суперечливо взаємодіють і загальноцивілізаційні процеси правової глобалізації, і ситуативні реформи в окремих регіонах (зокрема, демократичні трансформації у пострадянських країнах) [13]. Ці процеси пояснюють відхід від спрощень та схематичності визначення способів чи методів уніфікації.

Типовою може визнаватись наступна типологія методів:

- багатосторонні договори, що не мають характеру уніфікованого акту або не передбачають прямої інкорпорації їх норм у національне законодавство;
- багатосторонні договори з ознаками уніфікованого акту;
- система узгоджених та стандартизованих двосторонніх договорів;
- акти інтеграційних об'єднань (наприклад, директиви ЄС);
- модельні акти (закони), що передбачають національну імплементацію через підготовку і прийняття актів законодавства у відповідності до модельних;
- кодифікація міжнародного звичаєвого права міжнародними неурядовими організаціями у спосіб, що є релевантним для відповідної сфери;
- уніфікація термінології певних галузей міжнародного співробітництва, що проводиться без участі держави (наприклад, зусиллями міжнародних неурядових організацій);
- розробка модельних чи типових контрактів, а також стандартних положень (клаузул);
- уніфікація доктринальних тлумачень [12].

Деякі автори, зокрема І. А. Діковська, до методів уніфікації відносять «запозичення нормативних положень» із міжнародних договорів, учасником яких відповідна держава не є, або із зарубіжного законодавства з наступним включенням до національного закону [2]. Погоджуючись із поширеністю такої практики у діяльності законодавців багатьох країн, важко на цій підставі робити узагальнюючий висновок, що у всіх випадках запозичень відбувається уніфікація національного законодавства відповідно до міжнародних стандартів.

Протягом останнього часу в розвитку міжнародного співробітництва відбулися значимі зміни. Вони привели до значного підвищення ролі міжнародного приватного права. По-перше, слід зазначити глобалізацію в світовій економіці. Якщо століття тому міжнародне економічне співробітництво обмежувалося в основному торговим обміном, сьогодні це не тільки торгівля, а й різноманітні форми промислового та науково-технічного співробітництва, що стосуються інтересів великої кількості учасників такого співробітництва у всіх країнах світу. Глобалізація світового господарства породила принципово нові економічні суб'єкти – транснаціональні компанії, чия діяльність охоплює території десятка держав на всіх континентах земної кулі. По-друге, глобалізація призвела до зростання міграції населення. Причини цієї міграції різні, але вони породжують у багатьох країнах подібні проблеми, пов'язані з правовим становищем іноземних громадян на їх території. По-третє, бурхливий розвиток, пов'язане з процесом глобалізації масових комунікацій, не тільки різко розширило інформаційний обмін між країнами, а й породило гостру проблему захисту інтелектуальної власності [11].

Розглядаючи правове регулювання економічних відносин в сучасний період, не можна не враховувати світові інтеграційні процеси в сфері економіки. Все більше питань економічної проблематики виносяться на міжнародно-правове регулювання, і, як наслідок з цього, відбувається збільшення кількості міжнародних договорів, що регулюють економічні відносини. Так, ще в 90-і рр. ХХ ст. з'явилося кілька правових документів, що чітко формулюють норми-принципи міжнародної торгівлі, визнані сторонами міжнародної торгівлі в якості норм права, що діють в цьому сегменті світової економіки. Наведене і дозволяє їх використовувати в якості міжнародних правових актів арбітражами для вирішення конкретних спорів:

- принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА [7];
- принципи Європейського договірної права [6];
- звід принципів, правил і стандартів *Lex mercatoria* [14].

Принципи УНІДРУА були підготовлені міжурядовою організацією – Міжнародним інститутом уніфікації приватного права (УНІДРУА). Документ не є міжнародною угодою, але в силу авторитетності організації, що його створила, досить часто застосовується при складанні міжнародних контрактів та вирішенні міжнародних комерційних суперечок. Принципи європейського договірної права розроблялися в рамках Європейського Союзу для цілей європейської правової інтеграції.

У загальній класифікації міжнародно-правових підстав уніфікації українського законодавства у сфері приватного права акти УНІДРУА можуть бути лише міжнародними рекомендаціями. І, як свідчить практика, держави свідомо пішли саме шляхом легітимації рекомендацій міжнародної міжурядової організації, що не має прецедентів у міжнародному публічному праві. Уніфіковані правила, які видаються УНІДРУА, в зв'язку з міжурядовою структурою організації зазвичай мають форму проектів багатосторонніх міжнародних договорів, норми яких повинні мати примат над національним правом держав, що підписали відповідну конвенцію, і цій конвенція набирає чинності. (Згідно українського законодавства, подібні договори слід укладати за умови ратифікації, і така ініціатива повинна походити з тексту проекту договору, оскільки для такої категорії міжнародних договорів Закон України «Про міжнародні договори України» не передбачає обов'язкової умови їх ратифікації.)

Однак відсутність, з одного боку, достатньої готовності у країн-членів імплементувати подібні конвенції, а також досить тривалий час вступу таких конвенцій у силу, що також пов'язано з їх імплементацією, зумовило все більш часте використання альтернативних форм нормативно-правового регулювання. Саме до таких альтернативних форм належить акт, яким було прийняття в 1994 році Принципів міжнародних комерційних договорів УНІДРУА [7].

Незважаючи на індивідуальний підхід, обраний у рамках різноманітних національних правових систем з метою універсалізації національного права, більшість держав сьогодні роблять конкретні кроки до її реалізації. Найперше, це вироблення більш-менш універсальних загально-правових концепцій правового розвитку, що відображають сучасне осмислення ролі права в суспільному житті. Зазначеної мети можна досягти за допомогою розвитку і визнання загальних концепцій забезпечення прав людини та громадянина, багатоманітних форм власності тощо. Такому процесу також сприяє вироблення одноманітних правових норм, що регулюють сфери взаємовідносин між державами [10].

Висновки. Отже, в міжнародному приватному праві внаслідок процесів глобалізації почала складатися власна система основних і допоміжних джерел права, завдяки яким відображаються особливості сучасних приватноправових правовідносин. Результативність, ефективність, а також їх темпи залежать від певних факторів, які відображають особливості розвитку та функціонування національного права, а також його потенціал і здатність до трансформації під впливом глобалізаційних процесів. Міжнародна уніфікація приватного права завжди має більший вплив на національне право, ніж предмет, з якого вона відбувається, і це є дуже важливим аспектом, оскільки він характеризує нерозривність міжнародно-правової уніфікації внутрішньодержавного права як єдиного соціокультурного явища для кожного суспільства.

Література

1. Бірюков Р. М. Національна правова система в умовах глобалізації (основні напрямки трансформації): автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.01 / Р. М. Бірюков. Одеса, 2011. 22 с.
2. Діковська І. А. Методи уніфікації норм, що регулюють міжнародні приватні договірні зобов'язання. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Юриспруденція*. 2013. Вип. 6–2 (2). С. 145.
3. Іваненко О. В. Вплив глобалізаційних процесів на джерела приватного права. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*, 2015, С. 15–18.
4. Ковальчук О. М. Цінності права в лібертарно-юридичній концепції. *Альманах права*. 2011. Вип. 2. С. 102–107.
5. Оліховська М. В., Швець А. С. Уніфікація міжнародного права та імплементація його норм у законодавство держав в умовах глобалізації. *Матеріали доповідей Наукового семінару до дня спеціаліста-правника*, 2021, С. 196–200.
6. Принципи європейського договірного права. Коментарі та рекомендації / пер. з англійської ТОВ «Асоціація експортерів і імпортерів «ЗЕД». Київ: Асоціація «ЗЕД», 2013. 304 с.
7. Принципи міжнародних комерційних договорів (принципи УНІДРУА (UNIDROIT): Міжнародний документ від 01.01.1994 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_920#Text.
8. Сердюк І. В., Сердюк О. О., Антошкіна В. К. Деякі аспекти універсалізації права в умовах глобалізації. *Modern trends of scientific development*, 2022, С. 146–148.
9. Тенденція універсалізації та уніфікації права як один із напрямів впливу глобалізації на національну правову систему. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/tendentsiya-universalizatsii-ta-unifikatsii-prava-kak-odno-iz-napravleniy-vliyaniya-globalizatsii-na-natsionalnuyu-pravovuyu-sistemu>.
10. Терещук Д. С. Тенденція універсалізації та уніфікації права як один із напрямів впливу глобалізації на національну правову систему. *Порівняльно-аналітичне право-електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*, С. 48–52.
11. Тичина В. П. Роль організації економічного співробітництва та розвитку в умовах глобалізації міжнародних економічних відносин. *Право і суспільство*. № 5. 2016. С. 209–214. URL: http://pravoisustilstvo.org.ua/archive/2016/5_2016/part_1/40.pdf.
12. Goode R. Usage and Its Reception in Transnational Commercial Law / New Developments in International Commercial and Consumer Law – Proceedings of the 8th Biennial Conference of the International Academy of Commercial and Consumer Law. Oxford: Hart Publ, 1998. P. 3–36.
13. Mistelis L. Is Harmonisation a Necessity or Evil? – The Future of Harmonisation and New Sources of International Trade Law / Foundations and Perspectives of International Trade Law. I. Fletcher, L. Mistelis and M. Cremona, Eds. London: Sweet and Maxwell, 2001. P. 3–5.
14. Rivkin D. W. Enforceability of Arbitral Awards based on Lex Mercatoria. *Arbitration International*. Vol. 9, №. 1 1993.

Анотація

Новосад І. В. Теоретичні засади дослідження питань уніфікації міжнародного приватного права в умовах глобалізації. – Стаття.

Стаття є дослідженням питань уніфікації міжнародного приватного права в умовах глобалізації. Нами було з'ясовано, що розвиток міжнародного права у другій половині ХХ століття і на початку ХХІ століття відбувається внаслідок системних соціальних та економічних змін, в яких в дещо суперечливій формі здійснюється поєднання глобалізації та регіоналізації. Досить важливим інструментом глобалізації є уніфікація, що також іманентно властива міжнародному праву. Визначено, що міжнародна уніфікація національного законодавства є можливою тільки на основі уніфікованого міжнародного права, або ж загального, або ж в межах регіонального міжнародно-правового співробітництва. Нами розкрито, що в умовах сьогодення завдяки взаємному впливу та взаємопроникненню різних правових систем приватне право будь-якої країни представляється низкою єдиних джерел права. Сама ж система джерел кожної з країн може певним чином відрізнятися, проте набір елементів як правило залишається таким самим. Основна відмінність може полягати в їх ієрархії, а також ролі та значенні того чи іншого виду, проте з плином часу, характер і зміст джерел права будуть мати все більш універсальний характер. Впровадження принципів міжнародного права як частини національної правової системи більшості держав можна сказати є першим етапом глобалізації. Завдяки принципам визначається зміст усіх інших приватноправових норм, тому їх фундаментальне та вихідне значення відзначається практично всіма дослідниками. Окреслено, що узагальнивши практику перших історичних етапів уніфікації у сфері міжнародного приватного права вже не узгоджується з особливостями сучасного етапу розвитку міжнародного права. Уніфікація все більш чітко відбувається як універсальний механізм розвитку міжнародного права. Здійснюється урізноманітнення її способів та методів в умовах посилення глобалізаційних процесів та формування автономних правових систем інтеграційних об'єднань. Узагальнено, що зважаючи на мету міжнародної уніфікації законодавства, можна говорити про правові особливості міжнародно-правових інструментів, спрямованих на таку уніфікацію. Ними можуть бути не лише міжнародні договори, але й акти «м'якого» міжнародного права. У вузькому

сегменті правовідносин міжнародна уніфікація можлива на основі звичаєвого права.

Ключові слова: міжнародне приватне право, уніфікація, глобалізація, правова сфера, міжнародно-правові підстави.

Summary

Novosad I. V. Theoretical principles of research of questions of unitization of international private law in the conditions of globalization. – Article.

The article is research of questions of unitization of international private law in the conditions of globalization. It was found out by us, that development of international law in the second half of XX of century and at the beginning XXI of century takes place as a result of system social and економічних changes in that in something combination of globalization and revivifying come true a contradictory form. A fairly important tool of globalization is unification, which is also inherent in international law. It was determined that international unification of national legislation is possible only on the basis of unified international law, either general or within the framework of regional international legal cooperation. We have revealed that in today's conditions, due to the mutual influence and interpenetration of different legal systems, the private law of any country is represented by a number of single sources of law. System of sources each of countries can

definitely differ, however the set of elements as a rule remains to the same. A basic difference can consist in their hierarchy, and also role and value of that or other kind, however in time, character and maintenance of sources of right will have all more universal character. Introduction of principles of international law as parts of the national legal system of most states can be said is the first stage of globalization. Due to principles maintenance is determined all other приватноправових norms, that is why them a fundamental and initial value is marked practically all researchers. Outlined, that generalizing practice of the first historical stages of unitization in the field of an international private law already does not comport with the features of the modern stage of development of international law. Unification is taking place more and more clearly as a universal mechanism for the development of international law. Its methods and methods are being diversified in the context of strengthening globalization processes and the formation of autonomous legal systems of integration associations. It is summarized that, taking into account the goal of international unification of legislation, we can talk about the legal features of international legal instruments aimed at such unification. They can be not only international treaties, but also acts of "soft" international law. In the narrow segment of legal relationships an international unitization is possible on the basis of ordinary right.

Key words: international private law, unification, globalization, legal sphere, international legal grounds.